

УДК 340.1

*Ірина Володимирівна Міма,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри цивільного та трудового права
Криворізького економічного інституту
ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»*

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД У ДОСЛІДЖЕННІ РЕЛІГІЙНО-ПРАВОВИХ ТРАДИЦІЙ ЯК ПРАВОВИХ ЯВИЩ

Постановка проблеми. Для сучасної юриспруденції залишається вельми актуальними питання про роль аксіологічного (ціннісного) підходу в методології правових досліджень. Утвердження методологічного плюралізму в сучасній українській юриспруденції обумовлює пошук нових підходів до дослідження правових явищ і концептуального переосмислення традиційних; спостерігається єдність думок серед вчених-правників стосовно змістовного наповнення поняття – ціннісного (аксіологічного) підходу та залишається відкритим питання про його евристичні можливості в розкритті сутності права; є важливим вирішення питання про місце аксіологічного (ціннісного) підходу у системі методології юриспруденції. Крім того, розуміння поняття ціннісного підходу має важливе практичне значення з точки зору можливості його застосування в дослідженні релігійно-правових традицій як правових явищ, ступень їх впливу на формування та розвиток джерел права, на правотворчий та правореалізаційний процеси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розуміння різновидів ціннісного підходу до права та їхніх філософських витоків є настільки важливою проблемою, що завжди спостерігається нагальна потреба в дослідженнях у цій сфері. Це знаходить відображення в працях О. Бандури, Х. Бехруза, П. Гайденко, В. Дудченко, А. Козловського, С. Максимова, О. Мартишина, В. Нерсесянца, Ю. Оборотова, А. Полякова, П. Рабіновича, А. Чефранова та інших провідних сучасних вчених. Різноманітні аспекти означеної проблеми знайшли своє відображення як філософське вчення про цінності (А. Берелехис, Г. Ільїнська, М. Підлісний, В. Шубін та інших) та методологія права (В. Баранов, М. Баранова, А. Крижанівський, Р. Лукач та інші). Питання аксіології та системи соціального-нормативного регулювання суспільних відносин було предметом розгляду значної кількості мислителів і науковців як у філософська категорія (М. Бердяєв, М. Владимирський, І. Ільїн, Б. Кістяківський, Л. Петражицький, В. Соловйов, П. Сорокін, Ю. Хабермас, Б. Чичерін, О. Шпенглер, П. Юркевич та інші), так і в межах правового дискурсу, які займалися проблемами аксіології права, взаємозв'язку людини, права і цінностей (В. Бігун, М. Патеї-Братасюк, К. Горобець, Д. Гудима, А. Козловський, М. Козюбра, М. Костицький, С. Максимов та інші). Однак питання аксіологічного підходу в аналізі саме релігійно-правових традицій як правових явищ системно не досліджувалось. Метою статті є висвітлення основних положень аксіологічного підходу як засобу пізнання релігійно-правових традицій як правових явищ. Адже у наш час на тлі процесів глобалізації інтенсифікується процес діалогу правових культур, що актуалізує необхідність дослідження різноманітності традицій права та вимагає знаходження відповідних методологічних підходів. Все це потенціює дослідження у сфері удосконалення методології юриспруденції, активізує пошуки в напрямку більш широкого використання аксіологічного підходу, зокрема в дослідженнях релігійно-правових традицій.

Основні результати дослідження. Активізація дослідження методології юриспруденції є позитивним явищем з огляду на необхідність відходу від догматичної дослідницької парадигми державно-правових закономірностей, що сприяє додаванню до пізнавального інструментарію правових явищ значної кількості новітніх підходів, наприклад синергетичний, кібернетичний, аксіологічний тощо. У сучасних правових дослідженнях існує низка різноманітних інтерпретацій цього поняття. Так, П. М. Рабінович під терміном «підхід» розуміє побудовану на загальних філософських категоріях світоглядну аксіоматичну ідею, яка постулює загальну стратегію дослідження [12, с. 24].

Тобто концептуальним підходом у юриспруденції можна вважати загальну спрямованість дослідження, обумовлену певною фундаментальною ідеєю, крізь яку проходить процес осягнення права. Вибір підходу визначає відбір методів дослідження, а також інтерпретацію отриманих результатів крізь призму певної концептуальної ідеї. Концептуальний підхід реалізується за допомогою певних методів дослідження – загальнонаукових і власне філософсько-правових.

Аксіологічний підхід є засобом залучення до методологічного інструментарію юриспруденції певних світоглядних ідей, що надають можливість визначити різні грані феномену права, зрозуміти увесь спектр його інтерпретацій [1, с. 10]. Вчення про цінності має широке, навіть основне значення в теорії права. У кожному суспільстві правова система має низку різних цінностей, оціночних критеріїв, норм тощо. Ціннісний підхід у правосвідомості суспільства займає основне місце. Водночас ціннісний підхід має особливе значення для розкриття сутності права. За його допомогою розкривається як зовнішнє значення права як суспільного регулятора, так і його внутрішнє наповнення. Використання ціннісного підходу до права, дозволяє визначити зміст правових цінностей і цінностей права, їхню природу, характер, співвідношення та ієрархію, відношення до інших, неправових цінностей, меж і шляхів пізнання, можливість реалізації [6, с. 71]. Відомий німецький мислитель Г. Радбрух, визнаючи фундаментальність проблематики аксіології права, розглядає філософію права як науку про цінності права [13, с. 16].

Культурно-історичний релятивізм протистоїть трансцендентальному розумінню цінностей. В. Дільтей вважає, що системи цінностей є рівнозначними та обумовлені культурно-історичним досвідом. Він робить спробу ввести до теорії філософського знання зсередини принцип історизму, ґрунтуючись на тезі про історичну відносність усякої форми людського життя, усіх культурно-історичних досягнень і духовних цінностей, релігійних традицій [4, с. 115-116].

У перекладі з грецької слово «аксіос» означає цінність. Відповідно, аксіологія – це вчення про цінності. Згідно з аксіологічним підходом, людські діяння можуть бути осмислені лише у співвіднесенні з цінностями (благами), якими визначаються норми і цілі поведінки людей. У юриспруденції цей підхід використовується при дослідженні цінності права, правової культури, суспільної значущості (суспільної користі і суспільної небезпеки) діянь у сфері дії права. Аксіологічний (ціннісний) підхід в дослідженні релігійно-правових традицій як правових явищ виражається в осмисленні їх значущості для права та правової культури, суспільної користі релігійно-правових традицій як соціально-нормативних регуляторів суспільних відносин. Застосування ціннісного підходу в дослідженні релігійно-правових традицій є надзвичайно важливим. Він виховує моральність та ціннісні орієнтири у свідомості суб'єктів суспільних відносин, спонукає їх неухильно дотримуватися правових приписів та формує високоморальні внутрішні переконання.

Аксіологія дуже тісно пов'язана зі світоглядом та ідеологією. Тематика цінностей і права детермінує використання понять «менталітет», «культура», «цивілізація» тощо [2, с. 4]. У зв'язку із цим не можна оминати увагою вплив релігійно-правових традицій на формування, становлення та розвиток правової культури, правосвідомості, праворозуміння та права в цілому [5, с. 117]. Релігійно-правові традиції мають розглядатися як елемент правової культури, як соціокультурний феномен. Саме такий підхід дозволяє говорити про релігійно-правові традиції як цінність, пов'язувати з ними можливість досягнення правопорядку у соціумі, врахування інтересів особистості, реалізацію можливостей останньої. Релігійно-правові традиції можуть сприяти та бути засобом розв'язання суперечностей, релігійних конфліктів, у суспільстві, посилаючись на сформовані у ньому систему цінностей і норм, забезпечуючи їх ефективну реалізацію у сфері соціально-нормативного регулювання суспільних відносин, ґрунтуючись на різних традиціях, зокрема через право, релігію, мораль, економіку, тощо. Спираючись на східнослов'янську філософію, релігійно-правові традиції можна сприймати по-різному: за першим підходом – релігійно-правові традиції не визнаються явищем культури відповідного народу, а другий – визнає релігійно-правові традиції цінністю, розглядаючи їх як елемент культури, духовним осмисленням культури, за своїм основним змістом православної. Європейська філософія сприяла становленню логічного мислення, східнослов'янська філософія – становленню духовного освоєння дійсності [3, с. 10]. А як відомо, релігійно-правовий традиціоналізм є сильним впливовим фактором формування свідомості та ідеології, правової зокрема, засобом соціально-нормативного та культурного регулювання, яке поширюється фактично на всі сторони життя людини. Наведене знову таки актуалізує необхідність використання аксіологічного підходу в дослідженнях релігійно-правових традицій як правових явищ і вказує на зв'язок

аксіології та правового поліцентризму, розкриваючи особливості релігійно-правових явищ і самого права конкретних народів, точніше культур (цивілізацій). І цей постулат має слугувати наріжною ідеєю у пізнанні права, проведенні компаративних досліджень.

Аксіологія права безпосередньо пов'язана з концепцією праворозуміння. Адже фундаментом різних ціннісних підходів до права є різноманітні типи розуміння та тлумачення права як особливо-го соціального регулятора, його значення в суспільному житті. Парадигма, зразок, смислова модель пізнання релігійно-правових традицій як правових явищ та їх ціннісна оцінка зумовлюються певним типом праворозуміння. Через свою дуалістичну природу, релігійно-правові традиції можуть трактуватися, з одного боку, як трансцендентальна цінність, а з іншого – як конкретний ціннісний засіб соціально-нормативного регулювання суспільних відносин. Тобто цінність релігійно-правових традицій визнається як позитивізм в його соціологічному різновиді, так і з філософської точки зору – ракурсі визнання його абсолютною цінністю.

Позитивістським елементом у релігійно-правових традиціях є те, що вони формуються: суспільством та можуть бути санкціоновані державою або безпосередньо походять від держави, залежно від того до якого типу правової сім'ї належить країна (романо-германської чи релігійно-традиційної). В цьому сенсі релігійно-правові традиції є імперативом, наказом, в конкретній ситуації вимагають дотримання певної моделі поведінки [14, с. 23]. Так, релігійно-правові традиції виступають як регулятори суспільних відносин, що є підставою визначити в них інструментальні цінності. Інструментальна цінність релігійно-правових традицій виражена в їх здатності закріплювати існуючі цінності, ієрархізувати їх у нормативну систему, інформувати про свої цінності, охороняти існуючі цінності, виходячи з принципу справедливості, розподіляти цінності [9, с. 34]. Водночас, не заперечуючи цінність соціального призначення релігійно-правових традицій, з позицій природно-правового та лібертарно-юридичного підходів на перше місце висувається власне ціннісне наповнення змісту релігійно-правових традицій, зокрема свобода, рівність та справедливість, що є ціннісною загальною основою, формою буття та виразом суспільного життя людей [8, с. 4] та набувають особливого значення в контексті держави і права. Іншої точки зору дотримується російський дослідник А. В. Поляков, у співвідношенні права та цінностей вчений застосовує трансцендентальний підхід в його неklasичному варіанті. Він розділяє правові цінності на ейдичні та соціокультурні. Ейдичні правові цінності неподільно пов'язані з правом, вони впливають з його ідеї та не залежать від конкретно-історичного втілення, від цілей самого законодавця. Водночас їхнє виділення можливе тільки в результаті феноменологічної редукції. При цьому в соціальному житті права вони завжди набувають конкретну соціокультурну інтерпретацію та не тільки інтелектуальне, а й емоційне значення, що є відповідним до специфічних умов життєвого світу конкретного суспільства. Саме тому, як зазначає А. В. Поляков, усі соціокультурні цінності мають яскраво виражений комунікативний характер, що відповідає комунікативній природі самого права [11, с. 336], заперечуючи при цьому включення права до сфери цінностей, та виокремлення в його складі таких цінностей, як рівність, свобода, права людини, загальні блага, справедливість тощо.

Визнання свободи, рівності та справедливості універсальними правовими цінностями має велике значення для методології сучасної юриспруденції та аксіологічного дослідження релігійно-правових традицій як правових явищ зокрема. Ціннісний підхід передбачає осягнення релігійно-правових традицій як мету, рушійну силу поведінки людини. Так предмет правового регулювання, а також релігійно-правові традиції як соціальні передумови, що викликали появу права, досліджуються аксіологією крізь призму їхнього значення для обґрунтування духовної цінності права. В межах ціннісного підходу релігійно-правові традиції досліджується як спонукальні мотиви для вчинків людини. Завданням ціннісного виміру права є надання визначенню релігійно-правових традицій суті їх змісту, що надає безпосереднє функціональне й інструментальне наповнення правових норм [7, с. 16-17]. Релігійно-правові традиції в межах ціннісного підходу потрібно розглядати як частину життєвого світу людини, що передбачає реалізацію певних принципів, цінностей і цілей. Також в межах ціннісного підходу релігійно-правові традиції відображають соціальну дійсність, розкривають змістовне наповнення джерел права, виступають як ідея чи принцип, справжня мета та спонукальний мотив поведінки людини, тобто цінність, благо.

Застосування ціннісного підходу передбачає розгляд релігійно-правових традицій в ідеальному та об'єктивному вимірі, як складову (мету й мотив) поведінки, свідомої діяльності людини та суспільства в цілому, що передбачає результат і можливий шлях реалізації правової діяльності за допомогою певних засобів [10, с. 17].

Висновки. Отже, ціннісний (аксіологічний) підхід в дослідженні релігійно-правових традицій – це загальна стратегія дослідження, що визначає розгляд релігійно-правових традицій як правового явища крізь призму їх відповідної можливості бути певними цінностями, що можуть забезпечуватись правом та бути його основою. Це зумовлюється існуванням філософської концепції цінностей, яка залежить від змістовної сутності права, та типом праворозуміння, що безпосередньо впливає на тлумачення зв'язків між релігійно-правовими традиціями та правом, визнання їх цінностей для людини та суспільства.

Список використаних джерел

1. Баранов В. М. Место и роль метода материалистической диалектики в юридическом исследовании / В. М. Баранов, В. Б. Першин, М. В. Баранова // *Философия права*. – 2007. – № 3. – С. 7-12.
2. Бігун В. С. Людина в праві: аксіологічний підхід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12 / В. С. Бігун; Нац. акад. внутр. справ України МВС України. – К., 2004. – 19 с.
3. *Історія східнослов'янської філософії: державно-правовий контекст (XVII-XX століття): навч. посіб. / за заг. ред. В. В. Кузьменка. – Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 303 с.*
4. Кошарний С. О. Біля джерел філософської герменевтики (В. Дільтей і Е. Гуссерль) / С. О. Кошарний. – К.: Наук. думка, 1992. – 123 с.
5. Кучук А. Аксіологічний підхід до дослідження правових явищ / А. Кучук // *Підприємництво, господарство і право*. – № 9. – 2016. – С. 116-120.
6. Лукач Р. *Методология права* / Р. Лукач [Пер. с сербскохорват. В. М. Кулистикова]; Под ред. и с вступ. ст. Д. А. Керимова. – М.: Прогресс, 1981. – 224 с.
7. Мартышин О. В. Проблема ценностей в теории государства и права / О. В. Мартышин // *Государство и право*. – 2004. – № 10. – С. 5-14.
8. Нерсисянц В. С. Ценности права как триединство свободы, равенства и справедливости / В. С. Нерсисянц // *Проблемы ценностного подхода в праве: традиции и обновление*. – М., 1996. – С. 4-11. – 89 с.
9. Оборотов Ю. М. Традиції та оновлення у правовій сфері: питання теорії (від пізнання до розуміння права): моногр. / Оборотов Ю. М. – О.: Юрид. л-ра, 2002. – 280 с.
10. Пашинский А. И. Особенности аксиологического и деонтологического подходов к изучению права / А. И. Пашинский // *Проблемы ценностного подхода в праве: традиции и обновление*. – М., 1996. – С. 15-20.
11. Поляков А. В. *Общая теория права: Проблемы интерпретации в контексте коммуникативного подхода: курс лекций* / А. В. Поляков. – С.Пб.: Изд. дом С.-Петербурга. гос. ун-та, 2004. – 864 с.
12. Рабінович П. М. *Наука філософії права: до характеристики предмета й методології* / П. М. Рабінович // *Проблеми філософії права*. – К.; Чернівці, 2003. – Т. 1. – 228 с. (С. 22-26).
13. Радбрух Густав. *Философия права* / Г. Радбрух [Пер. с нем.]. – М.: Междунар. отношения, 2004. – 240 с.
14. Сорокина Ю. В. К вопросу о ценности права / Ю. В. Сорокина // *Философия права*. – 2007. – № 2(22). – С. 11-19.

References

1. Baranov V. M. Mesto i rol' metoda materialisticheskoy dialektiki v yuridicheskom issledovanii / V. M. Baranov, V. B. Pershin, M. V. Baranova // *Filosofiya prava*. – 2007. – № 3. – S. 7-12.
2. Bigun V. S. Lyudy`na v pravi: aksiologichny`j pidxid: avtoref. dy`s. ... kand. yury`d. nauk: 12.00.12 / V. S. Bigun; Nacz. akad. vnutr. sprav Ukrayiny` MVS Ukrayiny`. – K., 2004. – 19 s.
3. *Istoriya sxidnoslov`yans`koyi filosofiyi: derzhavno-pravovy`j kontekst (XVII-XX stolittya): navchal`ny`j posibny`k / za zag. red. V.V. Kuz`menka. – Dnipropetrovs`k: Dnipropetrovs`ky`j derzhavny`j univerty`tet vnutrishnix sprav, 2013. – 303 s.*
4. *Kosharny`j S. O. Bilya dzherel filosofs`koyi germenevty`ky` (V. Dil`tej i E. Gusserl`)* / S. O. Kosharny`j. – K.: Nauk, dumka, 1992. – 123 s.
5. *Kuchuk A. Aksiologichny`j pidxid do doslidzhennya pravovy`x yavy`shh* / A. Kuchuk // *Pidpry`yemny`czstvo, gospodarstvo i pravo*. – # 9. – 2016. – S. 116-120.
6. *Lukach R. Metodologiya prava* / R. Lukach. – [Per. s serbskohorvat. V. M. Kulistikova]; Pod red. i s vstup. st. D. A. Kerimova. – M.: Progress, 1981. – 224 s.
7. *Martyshin O. V. Problema cennostej v teorii gosudarstva i prava* / O.V. Martyshin // *Gosudarstvo i pravo*. – 2004. – № 10. – S. 5-14.
8. *Nersesyanc V. S. Cennosti prava kak triedinstvo svobody, ravenstva i spravedlivosti* / V.S. Nersesyanc // *Problemy cennostnogo podhoda v prave: tradicii i obnovenie*. – M., 1996. – С. 4-11. – 89 s.
9. *Oborotov Yu. M. Tradyciyi ta onovlennya u pravovy`j sferi: py`tannya teoriyi (vid piznannya do rozuminnya prava): monografiya* / Oborotov Yu. M. – O.: Yury`d. l-ra, 2002. – 280 s.

10. *Pashinskij A. I. Osobennosti aksiologicheskogo i deontologicheskogo podhodov k izucheniyu prava / A. I. Pashinskij // Problemy cennostnogo podhoda v prave: tradicii i obnovlenie. – M., 1996. – S. 15-20.*
11. *Polyakov A. V. Obshchaya teoriya prava: Problemy interpretacii v kontekste kommunikativnogo podhoda: Kurs lekcij / A. V. Polyakov. – S.Pb. : Izd. dom S.-Peterb. gos. un-ta, 2004. – 864 s.*
12. *Rabinovy`ch P. M. Nauka filosofiyi prava: do xaraktery`sty`ky` predmeta j metodologiyi / P. M. Rabinovy`ch // Problemy` filosofiyi prava. – K. ; Chernivci, 2003. – T. 1. – 228 s. (S. 22-26).*
13. *Radbruch Gustav. Filosofiya prava / G. Radbruch [Per. s nem.]. – M. : Mezhdunar. otnosheniya, 2004. – 240 s.*
14. *Sorokina YU. V. K voprosu o cennosti prava / YU. V. Sorokina // Filosofiya prava. – 2007. – № 2(22). – S. 11-19.*

Міма І. В. Аксиологічний підхід у дослідженні релігійно-правових традицій як правових явищ

Досліджується процес формування різних напрямів об'єктивного наукового аналізу проблем теорії держави і права; проведено аналіз аксиологічного підходу як одного з підходів до пізнання правових явищ. Акцентується увага на тому, що аксиологічний підхід є обов'язковим елементом методології правознавства з огляду на соціокультурність права. Проводиться зв'язок між аксиологічним підходом та правовим поліцентризмом. Згідно з аксиологічним підходом, людські діяння можуть бути осмислені лише у співвіднесенні з цінностями (благами), якими визначаються норми і цілі поведінки людей. Аксиологічний (ціннісний) підхід в дослідженні релігійно-правових традицій як правових явищ виражається в осмисленні їх значущості для права та правової культури, суспільної корисності релігійно-правових традицій як соціально-нормативних регуляторів суспільних відносин. Акцентується увага на тому, що застосування ціннісного підходу в дослідженні релігійно-правових традицій є надзвичайно важливим. Він виховує моральність та ціннісні орієнтири у свідомості суб'єктів суспільних відносин, спонукає їх неухильно дотримуватися правових приписів та формує високоморальні внутрішні переконання. Застосування ціннісного підходу передбачає розгляд релігійно-правових традицій в ідеальному та об'єктивному вимірі, як складову (мету й мотив) поведінки, свідомої діяльності людини та суспільства в цілому, що передбачає результат і можливий шлях реалізації правової діяльності за допомогою певних засобів. Ціннісний (аксиологічний) підхід в дослідженні релігійно-правових традицій – це загальна стратегія дослідження, що визначає розгляд релігійно-правових традицій як правового явища крізь призму їх відповідної можливості бути певними цінностями, що можуть забезпечуватись правом та бути його основою.

Ключові слова: правова система, християнсько-правова традиція, аксиологія, аксиологічний підхід, методологія правознавства, пізнання правових явищ, правовий поліцентризм, правосвідомість.

Mima I. V. Axiological approach in the study of religious-law traditions as low phenomena

The process of formation of different directions of objective scientific analysis of the problems of the theory of state and law is researched. An axiological approach has been analyzed as one of the approaches to the knowledge of low phenomena. The emphasis is placed on the fact that the axiological approach is an obligatory element of the methodology of jurisprudence in view of socio-cultural rights. There is a connection between the axiological approach and low polycentrism. The axiological (value) approach in the study of religious-law traditions as low phenomena is expressed in the comprehension of their significance for law and low culture, the social utility of religious-law traditions as social and normative regulators of social relations, the disclosure of moral and value orientations in the consciousness of public entities relations, prompting the strict observance of low requirements and the formation of high moral convictions.

Axiology is very closely linked to worldview and ideology. In this regard, the influence of religious and low traditions on the formation, formation and development of low culture, low awareness, low thinking and law as a whole can not be overlooked. Religious and low traditions should be considered as an element of low culture, as a sociocultural phenomenon. It is this approach that allows us to speak of religious-law traditions as a value, to connect with them the possibility of achieving the rule of law in society, taking into account the interests of the individual, and realizing the possibilities of the latter. Religious and low traditions can promote and be a means of resolving contradictions, religious conflicts, in society, referring to the system of values and norms formed in it, ensuring their effective implementation in the sphere of social and normative regulation of social relations, based on different traditions, in particular through law, religion, morals, economics, etc.

The axiology of law is directly related to the concept of low thinking. For the foundation of various value approaches to law there are various types of understanding and interpretation of law as a special social regulator, its importance in public life. A paradigm, a model, semantic model of knowledge of religious-law traditions as low phenomena, and their value assessment is conditioned by a certain type of low understanding. Application of the value approach involves consideration of religious and low traditions in an ideal and objective dimension as a component (purpose and motive) of behavior, conscious activity of man and society as a whole, which implies the result and possible way of realization of low activity with the help of certain means. Valuable (axiological) approach to the study of religious-law traditions is a general research strategy that determines the consideration of religious-law traditions as a low phenomenon, through the prism of their

respective ability to be certain values that can be secured by and be the basis of law. This is conditioned by the existence of a philosophical concept of values, which depends on the substance of the law and the type of law understanding that directly affects the interpretation of the relationships between religious and law traditions and law, the recognition of their values for man and society.

Key words: law system, Christian-law tradition, axiology, axiological approach, methodology of jurisprudence, knowledge of law phenomena, law polycentrism, law consciousness.

DOI: 10.33.66.3/2524-017X-2019-10-185-190

УДК : 342.733.08:37(477)(045)

*Олена Петрівна Науменко,
аспірант кафедри теорії, історії права і держави
та конституційного права
Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України*

ЩОДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСВІТНЬОГО ОМБУДСМЕНА

Постановка проблеми. Для сучасного етапу національного державотворення характерно активне реформування усіх сфер суспільного життя, в ході якого перетворюються, вдосконалюються, а іноді і докорінно змінюються, форма та зміст суспільних відносин, зазнають перебудови відповідні державні системи та структури. Не оминули перетворення і освітньої сфери. В 2017 році набрав чинності новий рамковий Закон України «Про освіту», однією з новацій якого є запровадження інституту освітнього омбудсмена [1]. Відповідну постанову було прийнято і на засіданні Уряду 6 червня 2018 року [2].

Міністр освіти і науки України Лілія Гриневич в контексті даного нововведення зазначила, що «наразі... активно відбувається децентралізація – значні повноваження та кошти передаються на місця, університети та наукові установи теж стають дедалі більш автономними. Це необхідно – на місцях краще зрозуміло, як ефективно використати ресурси. Але, на жаль, ми стикаємось і зі зловживаннями. Тому мають бути розвинені інструменти, що стануть своєрідними запобіжниками та захистять права учнів, студентів, освітян та науковців» [3].

Про назрілу необхідність створення в нашій країні інституту освітнього правозахисника відзначалось у офіційних джерелах ще у липні 2015 року [4]. Згодом його запровадження було ініційовано МОН України, підтримано урядом та отримало законодавче закріплення.

Введення інституту освітнього омбудсмена є прогресивним кроком на шляху демократизації освітнього процесу, вагомим зрушенням у сфері захисту прав учасників освітнього процесу та для його становлення як дієвого та незалежного важливе значення має з'ясування його теоретичного підґрунтя, правової природи, місця та ролі в загальному механізмі забезпечення прав і свобод людини та громадянина.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед джерел, що стали основою для вивчення даної тематики, важливе місце належить працям учених, які досліджували проблематику функціонування інституту омбудсмена в Україні та зарубіжних країнах. Так, питання конституційно-правового статусу омбудсмена загальної компетенції висвітлювали – В. Бойцова, К. Закоморна, О. Марцеляк, Д. Феоктистов; проблемам діяльності спеціалізованих омбудсменів та певних їх видів приділяли увагу – Л. Голяк, Н. Ковалко, П. Ліхтер, Н. Лесько, Я. Неділько, О. Пономарьова та інші.

Інститут освітнього омбудсмена також вже ставав предметом дослідження науковців, зокрема, передумови його становлення вивчав О. Хомишин, повноваження у сфері захисту прав дитини – Н. Коломоєць, роль освітнього омбудсмена у системі забезпечення прав здобувачів освіти аналізували Ю. Рижук, І. Полякова. Однак, у зв'язку з новизною даного інституту правовий статус освітнього омбудсмена ще не підлягав комплексному аналізу.

Метою статті є здійснення теоретико-правового аналізу правового статусу освітнього омбудсмена, виокремлення його основних структурних елементів.